

מבט על, גיליון 1240, 23 בדצמבר 2019

חוסר היציבות הפוליטית בעיראק - איום חמור על אינטרסים איראניים

אלדד שביט, סימה שיין, בת חן פלדמן

המחאה העממית הנמשכת בעיראק משקפת את המיאוס של הציבור מהמערכת הפוליטית המושחתת והמסואבת, מחוסר יכולתה לקדם שינויים ורפורמות וממעורבותה העמוקה של איראן בנעשה במדינה. למערכת הפוליטית בעיראק ולהנהגה האיראנית ברור כי ההפגנות הן איום משמעותי ביותר על יציבותה הפנימית של עיראק. עם זאת, בשלב זה לא מסתמנת כל נכונות מצידם לאמץ את דרישות המוחים, שמשמעותן איום על עתידה של האליטה הפוליטית העיראקית ופגיעה בנכסים שרכשה איראן במדינה, תוך סיכון ממשי לרכיבי יסוד באסטרטגיית הביטחון האיראנית. לפי שעה, איראן מקפידה להלך בין הטיפות וממשיכה בניסיונותיה להשפיע על האירועים, אך בלי להתערב ישירות בניסיונות לבלום את המוחים. עם זאת, ככל שתימשך המחאה ובוודאי אם תתרחב, תיאלץ טהראן להעמיק את מעורבותה ובכלל זאת לקחת סיכונים רבים יותר על מנת לנסות ולמנוע התדרדרות לתרחישים שתהיה גלומה בהם פגיעה ישירה באינטרסים האיראניים.

עיראק מצויה מזה למעלה מחודשיים בחוסר שקט החמור ביותר שידעה מזה שנים, כאשר הציבור מפגין ברחובות נגד השחיתות השלטונית, היעדר טיפול במצב הכלכלי הקשה, האבטלה הגבוהה והמעורבות האיראנית. למרות כמה מאות הרוגים וכעשרים אלף פצועים בעימותים עם כוחות הביטחון כמו גם עם המיליציות השיעיות המזוהות עם איראן, המחאה נמשכת ולפי שעה לא מסתמן פתרון שיפסי את דעת המוחים ויביא לרגיעה. גם התפטרותו של ראש הממשלה, עאדל עבד אל-מהדי, שעמד בראש ממשלת טכנוקרטים שהרכבתה הושלמה רק בחודשים האחרונים, לא הרגיעה את התסיסה.

המחאה הנמשכת משקפת מיאוס של הציבור מהמערכת הפוליטית המושחתת והמסואבת ומחוסר היכולת שלה לקדם שינויים ורפורמות. ברור כי הקואליציה שהוקמה אחרי הבחירות שנערכו במאי 2018, המורכבת משני גושים שיעים יריבים, כשלה בקידום שיפור במצב הכלכלי והחברתי. זאת ועוד, מאמציה של איראן לחזור לכלכלה העיראקית, שגברו על רקע הסנקציות האמריקאיות המוטלות עליה, מקצינים עוד יותר את המחאה נגדה. המוחים תובעים שינוי של השיטה הפוליטית שהונהגה בעיראק אחרי סילוקו של סדאם חוסיין ובעיקר את החלפתה של כל שדרת האליטה הפוליטית השולטת כיום בעיראק. הנוהג בעיראק הוא כי ראש הממשלה הוא שיעי, ובשני העשורים האחרונים היו אלה המפלגות השיעיות שהציגו מועמדים ונדרשו להגיע להסכמה ביניהן. הפעם תידרש גם הסכמת ציבור המפגינים. אלה הבהירו שיתמכו רק בגורם שיהיה מרוחק מהגושים הפוליטיים המרכזיים ומאיראן, וכי הוא יידרש לפעול במהירות לקדם רפורמות פוליטיות ולקיים בחירות חופשיות ודמוקרטיות.

בעוד שבתחילת התסיסה הופנו ההפגנות בעיקר כלפי ההנהגה העיראקית, ככל שנמשכת המחאה מתעצמים הקולות האנטי-איראניים בכל רחבי המדינה, ובכלל זאת גם באזורים השיעיים. אלה

באו לידי ביטוי בקריאות נגד איראן, בהשחתת תמונות של מנהיגי איראן ובתקיפת הקונסוליות האיראניות בכרבלא ובנג'ף. העמדה האנטי-איראנית ניכרת גם בסיסמה שהמוחים מרבים להשמיע: "רוצים מולדת", במשתמע, רוצים לשחרר את עיראק ממעורבות של גורמים זרים. איראן מואשמת במעורבות בענייניה הפנימיים של המדינה ובאחריות להתנהלותם של אותם פוליטיקאים עושי דברה, המואשמים בשחיתות השלטונית. על רקע זה פורסמו באחרונה בניו-יורק טיימס מסמכים המוצגים כשל משרד החוץ האיראני, ובהם מידע רב על קשרי איראן עם הצמרת הפוליטית הבכירה בעיראק.

למערכת הפוליטית בעיראק, כמו גם להנהגה האיראנית, ברור כי ההפגנות הן איום משמעותי ביותר על יציבותה הפנימית של עיראק. עם זאת, בשלב זה לא מסתמנת כל נכונות מצידם לאמץ את דרישותיהם של המוחים, שמשמעותן פגיעה בנכסים הפוליטיים שרכשה איראן בשני העשורים האחרונים בעיראק ובהשפעתה ארוכת הטווח על הפוליטיקה בבגדאד. ובכל מקרה, ספק אם הפרלמנט העיראקי, המורכב מגושים פוליטיים יריבים, יצליח להגיע בזמן הקרוב להסכמה לגבי מועמד לתפקיד ראש הממשלה. גם אם יצליח, סביר כי ההחלטה לא תהיה מקובלת על המפגינים מאחר וכל שמות המועמדים לתפקיד אשר הועלו עד כה על ידי הצדדים השונים, נמנים על הקליקות הוותיקות. האייתוללה עלי א-סיסתאני, המנהיג השיעי הבכיר, קרא לקיים בחירות נוספות בטענה כי זהו המוצא היחיד מהמשבר הפוליטי שאליו נקלעה עיראק.

ההנהגה בטהראן ניצבת בפני הצורך לגבש מדיניות רלבנטית למצב החדש, המציב איום ברור על המדיניות שהוביל עד כה קאסם סלימאני בעיראק. מבחינת איראן, יכולת שליטה טובה על ההתפתחויות בעיראק היא רכיב יסודי באסטרטגיית הביטחון שלה. בשנים האחרונות השקיעה איראן מאמצים רבים בהרחבת השפעתה הכלכלית, התרבותית והדתית על עיראק. זאת, תוך ניצול יכולת התמרון שלה בין הפלגים השיעים והסתמכות על בעלי בריתה בקרב המיליציות השיעיות שאותן אימנה וחימשה, במיוחד בשנים האחרונות, במאבקן נגד המדינה האסלאמית שהקים דאע'יש. בעקבות הצלחתן של המיליציות במאבק זה והמעמד שהשיגו בסיועה של איראן, הן ביססו עצמן גם כגורם פוליטי מוביל לאחר הבחירות האחרונות. זאת, כשברקע המוטיבציה וההשפעה הפוליטית ההולכת וקטנה של ארצות הברית בעיראק. אמנם לארצות הברית עדיין נוכחות צבאית בעיראק, אך מעט אמצעים להתמודד עם המהלכים האיראניים.

יתר על כן, בראייתה של איראן, למחאות בעיראק פוטנציאל זליגה והשפעה על המצב הפנימי הרגיש בתוך איראן עצמה. זאת, לאחר שאיראן חוותה בנובמבר האחרון גל מחאות מהקשים שידעה המדינה בשנים האחרונות. ההפגנות פרצו עקב העלאת מחירי הדלק ודוכאו תוך שימוש באלימות קשה ומספר גבוה של הרוגים, פצועים ועצורים. לכך מצטרפות גם המחאות הנמשכות בלבנון, שבמסגרתן אמנם לא נשמעות קריאות נגד איראן, כגון אלה המלוות את ההפגנות בעיראק, אך קיים חשש להשלכות שלהן על היציבות הפנימית בלבנון - אף שלא נשקפת סכנה למעמדו של בעל הברית המרכזי של איראן במדינה, חזבאללה.

בשלב זה נראה כי הצמרת האיראנית נחושה לנקוט מדיניות תקיפה, שעל פי עדויות מעיראק כוללת שיגור גורמי בסיג' ויתכן אף חיילים הנמנים על משמרות המהפכה, לדיכוי המפגינים. אך בה בעת, טהראן מעורבת בפוליטיקה העיראקית במאמץ להבטיח שכל פתרון שיסתמן לא יסתור את האינטרסים שלה. על רקע זה יש לראות את ביקוריו התכופים בעיראק בחודשים האחרונים

של מפקד כוח קדס במשמרות המהפכה, קאסם סלימאני. סלימאני, שבידיו "התיק העיראקי", מעורב אישית בניסיון להשפיע על זהות ראש הממשלה הבא של עיראק. מאמציו מושקעים בעיקר בהתנגדות למקתדא א-צדר, אחד המנהיגים השיעים הבולטים בעיראק ומנהיגו של הגוש הגדול בפרלמנט העיראקי, שמוביל את המאבק בשחיתות ונמנה על התומכים הבולטים במפגינים. במהלך דצמבר בוצע ירי מכלי טייס לא מאויש לעבר ביתו של צדר וככל הנראה גם ניסיון התנקשות בבן של דוברו הפוליטי. לפי שעה, וגם לאחר שפורסם כי צדר סגר כמעט את כל מוסדותיו בעיראק לתקופה של שנה ועבר לאיראן, לעיר קום שם הוא לומד, כוחותיו בשטח ממשיכים להגן על המוחים מפני המיליציות השיעיות. במקביל בוצע ירי לעבר מתחם השגרירות האמריקאית בבגדאד ואף שלא היו נפגעים, מזכיר המדינה אמריקאי, מייק פומפאו, הזהיר את איראן מפני המחירים שתשלם אם תהיה פגיעה כלשהי בכוחות האמריקאים.

השילוב בין חומרת האיומים המתהווים לאינטרסים איראניים, נחישות המוחים והיעדר פתרון ישים למחאה – כל אלה מחדדים ביתר שאת את הדילמה באיראן אשר לדרכים שבאמצעותן ניתן לטפל בהתפתחויות. המשטר האיראני נחוש לא לאפשר למחאה לפגוע בהישגיו ובאנשים שטיפח במשך שנים, ומצד שני, הגברת המעורבות האיראנית - בין היתר באמצעות דיכוי ישיר ואלים של המחאה - תעצים עוד יותר את ההתנגדות ועלול לדרדר את עיראק עד מלחמת אזרחים. תרחיש כזה עלול לשחק לידי גורמי דאע"ש, שינסו לחבור למתנגדי איראן ואף יחמירו את האתגר.

אם כן, איראן מקפידה עדיין להלך בין הטיפות כדי למנוע את האשמה במעורבות ישירה באירועים בעיראק וממשיכה בניסיונותיה להשפיע עליהם בלי שתצטרך פעולה ישירה נגד המוחים. עם זאת, ככל שתימשך המחאה ובוודאי תתרחב, טהראן צפויה להעמיק את מעורבותה ובכלל זאת לקחת סיכונים רבים יותר על מנת לנסות ולמנוע התדרדרות לתרחישים שתהיה גלומה בהם פגיעה ישירה באינטרסים האיראניים.